

УДК 929Данилевський:75.02Айвазовський

Валентина Науменко**ДО ВІДНЯ — ЗА ЕМОЦІЯМИ**

У статті йдеться про новий малюнок І. К. Айвазовського, який зберігається в альбомі, що належав Г. П. Данилевському, відомому письменнику, автору романів «Мирович», «Княжна Тараканова». Цей малюнок зберігається у Відділі рукописів Російської національної бібліотеки. Це був намальований пером пейзаж з затокою Віко, поблизу Неаполя.

Ключові слова: малюнок, альбом, мариніст, подорож, виставка, живопис.

В статье рассматривается новый рисунок И. К. Айвазовского, который сохраняется в альбоме, принадлежавшем Г. П. Данилевскому, известному писателю, автору романов «Мирович», «Княжна Тараканова». Этот рисунок сохраняется в Отделе рукописей Русской национальной библиотеки. Это был нарисованный пером пейзаж с заливом Вико, вблизи Неаполя.

Ключевые слова: рисунок, альбом, маринист, поездка, выставка, живопись.

In article is considered a new drawing of I. K. Ayvazovsky which remains in the album belonging to G. P. Danilevsky, to the known writer, the author of novels «Mirovich», «Princess Tarakanova». This drawing remains in Department of manuscripts of the Russian national library. It was the landscape with Viko, near Naples drawn with a feather.

Key words: drawing, album, marine painter, trip, exhibition, painting

16 березня 2011 року у виставковому комплексі «Кунстфорум» у Відні відкрилася виставка картин Івана Костянтиновича Айвазовського, блискучого мариніста, академіка декількох європейських Академій мистецтв. Полотна надали Феодосійська картинна галерея Айвазовського, Державний Ермітаж, Центральний музей ВМФ, Російський музей, Київський музей російського мистецтва, Одеський художній музей.

Для сучасних європейців це перша велика виставка видатного мариніста, у той же час директор ФКГ Айвазовського Тетяна Вікторівна Гайдук нагадує, що ще навесні 1873 року Айвазовський влаштував виставку своїх робіт у Відні, і вона користувалася великим успіхом. Спеціалісти «Кунстфоруму» вибрали твори самостійно, відповідно до свого бачення експо-

зиції, щоб зробити її різнобічною і повною. З Феодосії до Відня відправилися «Неаполітанська затока місячної ночі», «Берег моря», «Стара Феодосія», «Льодові гори», «Буря на Північному морі», «Корабель «Марія» під час шторму», «Ніагарський водоспад».

Немає сенсу перераховувати результати більше ніж 60-річної невтомної діяльності Айвазовського-художника, педагога, мандрівника, мецената. У статті мова піде ще про одну сферу застосування його таланту, а саме про його малюнки. Один з них пощастило віднайти в альбомі, який зберігається у Відділі рукописів Російської національної бібліотеки.

Альбом — обкладинка з зеленого оксамиту, віньєтка з золотими квітами [1] — належав зовсім не Айвазовському, а Григорію Петровичу Данилевському. З 1853 до 1873 року (за іншими даними, з 1854 до 1890-х) у ньому накопичилася ціла збірка автографів: вірші, листи, афоризми, нотні записи, малюнки російських письменників, журналістів, художників, композиторів і вчених. Хто тільки з яскравих особистостей того часу не залишив у ньому сліду! В кого тільки не просив прозаїчної, піїтичної, гармонічної і живописної «милостині» [2] хазяїн альбому! У листі матінці від 22.01.1854 р. Данилевський повідомляє про відвідини театру архітектора Штакеншнейдера, артистичних вечорів щосереди у графа Толстого, де бували постійно Майков, Писемський, Мей, Струговщиков і куди почав їздити Тургенєв. «Я завів недавно альбом для артистів, своїх знайомих, — писав син Катерині Григорівні Іванчиній-Писаревій. — Мені вже написали неперевершені вірші Кароліна Павлова, Щербіна, Полонський, Майков, Бенедиктов, Мей, малюють карикатури Степанов і граф Толстой і напишуть музичні рядки Глінка і Даргомижський...» [3].

Ректор Санкт-Петербурзького університету П. А. Плетньов 25 жовтня 1852 р. писав про 23-річного колишнього свого «дуже цікавого» студента, майбутнього відомого письменника, автора романів «Мирович», «Княжна Тараканова», «Спалена Москва» своєму другу професору Олександрівського Гельсінгфорського університету Я. К. Гроту: «У нього свербіж у пальцях: пише невтомно прозою і віршами. Знайомство літератур-

не ловить скрізь і з льоту: від Петербурга до Одеси об'їхав усіх літераторів і уявляє, що всі його приятелі. А втім, він славний хлопець і не без таланту...» [4].

В альбомі Данилевського є малоросійські малюнки самого Данилевського з його ж примітками чорнилом і олівцем. У ньому є й вірш «з Пушкіна», записаний Плетньовим, є вірші А. Н. Майкова про поета і поезію (1854), вірші Фета, Тютчева, І. Аксакова, А. С. Хомякова, графа Вол. Сологуба, А. Апухтіна, Ап. Григор'єва, П. А. Вяземського, «Плач Ярославни» К. К. Павлової, уривки «Сімейної хроніки» С. Т. Аксакова про степ (5.04.1856), уривок з невиданого твору «Історія однієї родини і видатних її сучасників» (18.03.1856), І. І. Лажечнікова, А. Писемського, Григоровича, А. Дружиніна, монолог Липочки А. Н. Островського (22.06.1856), дивні рядки Г. Є. Благосвітлова про щастя мислячої людини. Є нотні записи Глінки, Даргомижського, А. Г. Контського, малюнки К. Павлової, «Сільська церква» А. І. Штакеншнейдера, карикатури Н. А. Степанова та інших видатних діячів вітчизняної культури. Там само поряд опинилися невідомі малюнки І. К. Айвазовського і графа Ф. П. Толстого з автографами. Бібліограф і історик російської літератури Г. Н. Геннаді справедливо вважав цей альбом «цікавим».

Всього за декілька днів до того, як Айвазовський внесе свій італійський пейзаж до альбому Данилевського, а саме 18 листопада 1855 р., у ньому з'явиться запис перекладача, поета, актора і педагога Петра Андрійовича Каратигіна:

«В Альбоме Вашем смесь идей, умов, наречий;
И проза, и стихи...Чего в нем не сыскать?...» [5].

Напередодні 24 листопада 1855 р., тобто дати, вказаної в правому куті малюнка рукою Айвазовського, зустрілися спрагли обговорити кримські події Тютчев і Толстой. «Їх зустріч, — пише біограф Тютчева Г. В. Чагін, — сталася, швидше за все, 21 чи 22 листопада 1855 року, коли Толстой приїхав до Петербурга, оскільки 23 листопада Лев Миколайович в офіцерському мундирі з недавно отриманим за військові заслуги орденом св. Анни 4-го ступеня приїхав на вечір до Тургенева, у якого

цього дня складався лист-адреса великому російському актору М. С. Щепкіну з нагоди п'ятдесятиріччя його сценічної діяльності. У Тургенєва зібрався весь цвіт літературного Петербурга — Тютчев, Гончаров, Писемський, Майков, Дружинін...» [6]. А наступного дня Айвазовський, ймовірно, зустрівшись з Данилевським у письменницькому товаристві, на його прохання виконав малюнок в альбомі.

Як відомо, сюжети приходили до Айвазовського саме зне-нацька. Цього разу художник згадав і намалював пером пейзаж із затокою Віко. Знавець життя і творчості великого майстра Н. С. Барсамов не раз зауважував, що Айвазовський «віртуозно малював пером-тушшю» [7]. Можна порівняти цей малюнок з картинами Айвазовського 1855 року «Віко поблизу Неаполя місячної ночі» й «Італійський пейзаж». На цих картинах на першому плані — прибережна частина, звідки чудово видно морську затоку. Назавжди натхненний красою південних морів, Айвазовський надав і малюнкові, який зберігається в альбомі Данилевського, романтичну спрямованість. Малюнок гармонійний за композицією і за закінченістю деталей. Ніщо не порушує цілісності враження.

У тому, що це рука Айвазовського, не сумніваються віддани мистецтву співробітники Третяковської галереї Лідія Олександрівна Торстенсен, заслужений працівник культури РФ, завідувач сектора ДТГ «Науково-дослідницька незалежна експертиза ім. П. М. Третякова» (спеціалізація — графіка), заслужений працівник культури РФ, завідувач відділу живопису другої половини XIX — початку XX століття Галина Сергіївна Чурак і заслужений працівник культури РФ, член багатьох творчих товариств у Росії та за кордоном Олександр Єгорович Козинін, які побачили малюнок.

Колись план подорожі Італією для Айвазовського склав М. В. Гоголь, який перебував там з весни 1837 року. У книзі «Життя великого мариніста» вірменського мистецтвознавця Мінаса Саргсяна, яка вперше з'явилася російською мовою 2010 року, так описується перша зустріч Айвазовського з Гоголем: «Микола Васильович блискуче знав цю країну, її історію, мистецтво, мову. Знаходячись тут з весни 1837 року, він багато

подорожував, вивчав пам'ятники минулого, культуру, життя народу. Йому неважко було підказати молодому художнику, які міста й визначні місця обов'язково потрібно оглянути» [8]. Одним з улюблених міст мариніста став Неаполь. Вперше він побачив його 3 жовтня 1840 року. Що за спогад надихнув Айвазовського через 15 років знову намалювати Неаполітанську затоку? Здається, ми можемо відповісти на це питання. Там був тоді славетний Чорноморський флот! Про це «говорять» виконані 1840 року картини з видами Неаполя. «Айвазовський написав також картини: «Севастопольський флот на якорі в Неаполі», «Вид неаполітанського узбережжя» (два), «Вид Неаполя» (два), «Неаполітанський флот» (Собко, 1893). Місце знаходження цих полотен нам невідоме» [9], — це коментар Дмитра Лосева до картини «Неаполітанська ніч». У фундаментальному джерелі, яким є книга Миколи Семеновича Барсамова «Іван Костянтинович Айвазовський» (1941), у якій зазначено місцеперебування картини «Севастопольська ескадра в Неаполітанському рейді». Про це сказано так: «Для того, щоб уявити собі сюжети картин і коло осіб, які придбали картини І. К. Айвазовського, написані в Італії, цікаво проглянути список картин, складений за роками самим художником (з 1836 до 1846 року), з позначенням власників картин.

«1840 р. В Неаполі: Севастопольська ескадра в Неаполітанському рейді» (у брата короля неаполітанського)...» [10].

Торкаючись подій 1855 року, необхідно вказати на головне для сучасників, а саме на кримську катастрофу. Про неї говорили на зустрічі у Тургенева не лише Тютчев і Толстой. Приїхавши на виставку своїх картин до Петербурга, Айвазовський — художник Головного морського штабу з 1844 р., який пережив бомбардування Севастополя — не міг забути останнього акту трагедії в рідному Криму: затоплення кораблів у міській бухті. Він, ніколи не змінюючи своєї любові до моряків і кораблів, прекрасно знаючи кораблі Чорноморського флоту, намалював в альбомі молодого Данилевського корабель, який мчить «повз острови крутого Неаполя». Італія, де «день коштував року» і де він уперше відчув упевненість у собі і в своїй майстерності, навіяла йому пораду, яку він дав Данилевському. Він радив цьому

пристрасному мандрівникові поспішити в країну прекрасної природи, могутніх талантів і величного минулого. Очевидно Айвазовському захотілося, щоб цей малорос, у якого була спільна з ним «учнівська гавань» — Петербург, побачив Італію і, відчувши її благодотворний вплив, віддячив їй по заслугі. Ні, не випадково під час і після війни, навіть і в останні дні життя писав Айвазовський морські види поблизу Неаполя і збирався до Неаполя. Чи не за його картинами і малюнком створить 1883 року Данилевський італійські сторінки «Княжни Тараканової»?!

Відкриття картин і малюнків Айвазовського чекає на глядача не лише на антикварних аукціонах чи на сторінках старих книжок і альбомів. Розкриймо «Альбом для артистів» Г. П. Данилевського. Наприклад, Петербурзько-італійський фрагмент на 54 (112-й) сторінці — назвемо його «Приморські італійські руїни» — не перша і не остання його згадка про Італію, в якій вгадується головне: пам'ять серця.

Згадується друг сім'ї автора цієї статті, уродженець східного Криму моряк Леонід Йосифович Гацаєв, який до кінця своїх днів жив після повернення з північних морів у домі, де народився Айвазовський. Він не захотів продати його численним купцям з Вірменії, і дуже добре, що і сьогодні кращі в світі морські пейзажі зустрічають нас у будинку № 2, де звучить музика під час фестивалю мистецтв «У гостьовій в Айвазовського», а за п'ять метрів від Галереї море Чорне шумить без упину в очікуванні всіх, хто любить його великого співця.

Хто може сказати, скільки виставок картин Айвазовського передувало тій, що відкрилася в «Кунстфорумі»? Згідно з Федором Булгаковим, уже 1891 року відбулася 120-та — як завжди, з добродійною метою. Шкода, що малюнок-спогад у старовинному альбомі про одну з подорожей до Неаполя не потрапив до каталогу Віденської виставки. Проте і зараз, і в майбутньому відвідувачів Відділу рукописів РНБ на Невському проспекті порадує сторінка в альбомі Данилевського, яка поєднала дві країни: Росію й Італію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбом с автографами и рисунками // ОР РНБ. Ф. 236. Данилевский. 1853–1873. Ед.хр. № 174. Л. 54(112).
2. Альбомы // Русский пустынный, или Наблюдатель отечественных нравов. — СПб., 1817. — Ч. 1, № 2. — С. 37–38.
3. Письмо Данилевского маменьке от 22.01.1854 г. // Трубачев С. С., Г. П. Данилевский: Биографический очерк. — СПб., 1893. — С. 49–50.
4. Плетнёв П. А. Гроту Я. К. 25.10.1852 // Переписка Я. К. Грота с П. А. Плетнёвым: В 3 т. / Под ред. проф. К. Я. Грота. — СПб., 1896. — Т. 3. — С. 616.
5. Каратыгин П. А. Стихи 18. 11. 1855 // Альбом. — ОР РНБ. Ф. 236. Данилевский. Ед. хр. № 174. Л. 135.
6. Чагин Г. В. Федор Иванович Тютчев. — М., 1990. — С. 95.
7. Иван Константинович Айвазовский / Текст Н. С. Барсамова. — М., 1963. — С. 15.
8. Саргсян М. Жизнь великого мариниста. Иван Константинович Айвазовский / Пер. с армянского Ерванда Барашьяна; Подготовка текста и комментарии Дмитрия Лосева. — Феодосия; Москва, 2010. — С. 45.
9. Там само. — С. 306.
10. Барсамов Н. Иван Константинович Айвазовский. — М.; Л., 1941. — С. 25.
11. Наведено рядки, по-перше, зі Щоденника А. В. Дружиніна від 15 грудня 1855 р.: «...Пройшли до Івана Сергійовича [Тургенева]. Там були Айвазовський, Каменський, Маркевич, Фредро, Огарев, Долгорукий...» // Дружинин А. В. Повести. Дневник. [Литпамятники]. — М., 1986. — С. 363.
12. По-друге, звернемося до матеріалів для біографії М. С. Щепкіна, які свідчать, що 23 листопада 1855 р. всі названі Чагіним і багато інших, включаючи Григорія Данилевського, особи підписалися під вітанням петербурзьких літераторів, прочитаним С. П. Шевирьовим на ювілеї Щепкіна (Див.: Михаил Семенович Щепкин. Записки, письма, рассказы, материалы для библиографии и родословной / Собрано М. А. Щепкиным. — СПб., 1914. — С. 300).
13. Булгаков Ф. И. Новые картины профессора Ивана Константиновича Айвазовского, выставленные в залах императорской Академии Художеств 1891 г. — СПб., 1891.

Стаття надійшла до редакції 12 листопада 2013 р.